

Metode i sredstva kažnjavanja u obitelji

Jasmina VRKIĆ DIMIĆ¹

Odjel za pedagogiju, Sveučilište u Zadru, Zadar

Rozana PETANI

Odjel za pedagogiju, Sveučilište u Zadru, Zadar

Tijana PRIVARA

UDK: 347.635

DOI: 10.15291/ai.3877

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Primljeno: 25. travnja 2022.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

kontekstualizacija, kažnjavanje u obitelji, reinterpretacija, suvremeni oblici odgoja, tradicionalni oblici odgoja

U radu se na specifičan način prilazi problematici kažnjavanja u obitelji kroz nastojanje kontekstualizacije postojećih metoda odgoja, temeljem promišljanja istaknutih europskih pedagoških znanstvenika. Rezultati empirijskog istraživanja provedenog na učenicima 7. i 8. razreda osnovnih škola (N = 277) ukazuju na odgojnu praksu, time i praksu kažnjavanja, koja se kreće između tradicije i suvremenosti. Iako danas dominiraju oblici kažnjavanja imanentni životu u suvremenom konzumerističkom društvu, najčešće povezani s uskraćivanjem (materijalnih dobara s ciljem izostanka užitka i zabave kod djece), ipak i tradicionalni oblici kažnjavanja kroz dodatne oblike rada (koje smatramo vrijednom odgojnom metodom), ali i, nažalost, fizičko kažnjavanje djece u obitelji, pokazuju svoju perzistentnost, unatoč daleko nižim čestinama. U konačnici, na osnovama teorijskih spoznaja, te interpretacije predstavljenih rezultata istraživanja - umjesto negiranja postojećih tradicionalnih oblika odgoja - ističe se nužnost njihova evoluiranog poimanja i reinterpretacije s ciljem uklapanja pozitivnih i vrijednih elemenata tradicionalnog odgoja u suvremeni kontekst življenja.

¹ Autorica priloga nije sudjelovala u uređivanju ovog broja časopisa *Acta Idertina*.

UVOD

Kažnjavanje kao oblik korektivnog djelovanja na ponašanje pojedinaca svojstven je životu u zajednicama. Osim ljudskih, pojavljuje se i u raznovrsnim životinjskim zajednicama, posebice kod sisavaca i primata (npr. obitelji dupina i kitova, vučji i lavlji čopori, slonovska krda, zajednice majmuna i sl.). Navedene životinjske zajednice povezuje obiteljska pripadnost, intenzivni socijalni međudodnosi te brojne zajedničke aktivnosti (npr. očuvanje teritorija, pronalazjenje hrane i lov, hranjenje, podizanje mladunčadi, međusobno čišćenje, igra i sl.). Kažnjavanje se pritom pojavljuje u slučajevima kršenja postojećih pravila, kao što su npr. prvenstvo u hranjenju i razmnožavanju, korištenju kapaciteta staništa i sl., s krajnjim ciljem očuvanja uspostavljene jasne hijerarhijske strukture unutar zajednica življenja te očuvanja same zajednice.

U ljudskim društvima i zajednicama kažnjavanje se također pojavljuje kao korektiv ponašanja pojedinaca ili društvenih skupina čiji su postupci u suprotnosti s važećim društvenim pravilima i normama skupne dinamike. Javlja se i u slučajevima izostanka afirmativnog djelovanja koje podržava postojeća pravila i društvene norme (npr. nesudjelovanje u zajedničkim aktivnostima, neispunjavanje obaveza i sl.). Ipak, ljudsko je ponašanje daleko kompleksnije od onog životinjskoga, usprkos brojnim suvremenim znanstvenim dokazima koji na životinjsko ponašanje u zajednicama bacaju značajno drugačije, bogatije svjetlo. Na ljudsko se ponašanje reflektiraju brojni i raznovrsni kulturološki, materijalno-tehnološki, socijalni, politički, vjerski, tradicijski, globalizacijski utjecaji. Na njega utječu suvremena zbivanja, ali i ona povijesna koja su im prethodila. Metode i sredstva kažnjavanja uvjetovana su i izmijenjenim poimanjem čovjeka kao individualnoga i društvenoga bića te na neki način svjedoče o zaostacima prošlih vremena, demokratskoj zrelosti društava i pojedinaca od kojih su satkana te o općem aktualnom civilizacijskom dosegu suvremenog globaliziranog društva. U promišljanjima o kažnjavanju neminovno se dotičemo problematike njegova postojanja i opravdanja, njegove neophodnosti, učinkovitosti, primjerenosti (s obzirom na konkretno djelo, užu i širi socijalni kontekst, dob počinitelja, vrijeme u kojem se ostvaruje, postojeće vrijednosti, društveno-političko ustrojstvo, dominantnu religiju te kulturu /ili supkulture/, dosegnuti civilizacijski nivo pojedinca i društvene zajednice i sl.). Sâmo kažnjavanje često je izuzetno jako čuvstveno obojeno pa u tome smislu postoje i pravne olakotne okolnosti kod prekršitelja zakona koji su se prilikom izvrše-

nja kaznenoga djela, npr. osvete bez vremenske odgode, povelu za trenutačnim snažnim emocionalnim porivima, a ne za unaprijed planiranim postupcima, jer je djelo izvršeno u afektu bez prethodne namjere.

Dakle, ljudsko je ponašanje vrlo kompleksno, što se ujedno i odnosi na primjenu kazne, u ovom slučaju sagledane iz vizure pedagoške znanosti. Teorijska promišljanja navedene teme temelje se na povijesnom i suvremenom pozicioniranju odgojnih utjecaja te odnosa između djece i njihovih roditelja. Polazišnu točku takvih promišljanja čine shvaćanja značajnih znanstvenika i stručnjaka iz područja pedagogije, čije su ideje i stajališta utjecala na formiranje suvremene znanstvene misli pa se na njih u nastavku rada referiramo. U empirijskome dijelu rada prikazani su rezultati istraživanja o primjeni metoda i sredstava kažnjavanja, provedenog s učenicima završnih razreda OŠ iz grada Đakova i njegove okolice te je vršena njihova interpretacija temeljem prethodno strukturiranih zadataka istraživanja.

RAZLIČITOST POIMANJA KAŽNJAVANJA KAO ODGOJNE METODE

I danas aktualna rasprava o adekvatnim odgojnim metodama i kažnjavanju nepoželjnih oblika ponašanja započela je još u radovima antičkih mislilaca kao što su Platon, Pitagora, Aristotel te se nastavila sve do današnjih dana. Rane rasprave obilježene su fatalističkim shvaćanjima božje kazne kao korektiva ljudskoga ponašanja (npr. Aristotel), a razvojem različitih oblika i stupnjeva demokracije, često obilježenih idejama o utopijskim društvima u kojima društvene strukture harmonično koegzistiraju, sve veća odgojna uloga pripisuje se društvenim skupinama (npr. T. Moore), zatim odgojnog ideala „poslušnog djeteta“ imanentnog periodu industrijalizacije, krećući se preko novovjekovnih ideja s naglašenim idiografskim pristupom (npr. Key – pedocentrizam; Brezinka – antiautoritativan odgoj), sve do današnjih dana obilježenih pluralizmom u odgojnim promišljanjima i djelovanjima.

Unutar suvremene obitelji koegzistiraju četiri temeljna stila roditeljstva: autoritaran, autoritativan, permisivan i indiferentan. Odgojne se metode, a time i kažnjavanje, ostvaruju na jedinstvene načine u okvirima svake pojedine obiteljske zajednice, ali dominantan stil roditeljstva ipak daje specifičnu notu odgojnoga djelovanja. Iako postoje raznovrsne podjele metoda kažnjavanja,

s njima odgovarajućim sredstvima, dominantna je podjela na pet temeljnih oblika: 1) *fizički oblici kažnjavanja*, kojima su se teorijski i/ili empirijski bavili različiti autori, npr. Vukasović (1995), Straus (2000), Pećnik (2003), Larzele-re i Kuhn (2005), Vidović (2008), Maleš i Kušević (2008), Miller-Perrin i sur. (2009), Žakula Desnica (2010), Velki i Bošnjak (2012), Bilić i Bilić (2013), često ističući tanku granicu između fizičkog kažnjavanja i zlostavljanja, a koja se ogleda u intenzitetu, učestalosti, niskom riziku ozljede te namjeri roditelja da kaznom odgojno djeluje; 2) *psihički oblici kažnjavanja*, npr. Killén (2001), Maleš i Kušević (2008), Miller-Perrin i sur. (2009), Bilić i Bilić (2013); 3) *socijalno isključivanje*, npr. Vukasović (1995), Maleš i Kušević (2008), Bilić i Bilić (2013); 4) *dodatni rad*, npr. Vukasović (1995), Maleš i Kušević (2008), Bilić i Bilić (2013) te 5) *uskraćivanje*, npr. Vukasović (1995), Maleš i Kušević (2008), Bilić i Bilić (2013).

Autorice Bilić i Bilić (2013), temeljem primjene različitih postupaka kažnjavanja unutar obitelji, roditelje svrstavaju u dvije osnovne skupine: one koji preferiraju tjelesno kažnjavanje i kod djece svjesno izazivaju fizičku bol te one koji djecu i mlade kažnjavaju bez uspostave tjelesnog kontakta (verbalno, ograničavanjem sloboda, ukidanjem povlastica, zadavanjem dodatnih poslova), čime kod djece nerijetko izazivaju negativne emocije poput srama, tuge, krivnje. U oba slučaja želi se regulirati i kontrolirati trenutno i buduće ponašanje djeteta i/ili mlade osobe. Autorice Delale i sur. (2012) metode kažnjavanja djece od strane roditelja povezuju s preventivnom i korektivnom svrhom, naglašavajući pritom afektivnost i impulzivnost roditeljskih postupaka kao suprotnost planskom odgojnom djelovanju, a na koje osim samog djeteta i njegova čina mogu utjecati brojni ostali čimbenici. Krećući od u korijenu biheviorističkog razumijevanja procesa instrumentalnog uvjetovanja oblikovanog ponašanja, navedene autorice kažnjavanje povezuju s uspostavom averzivnog podražaja koji za cilj ima razvijanje neugodnih naspram ugodnih osjećaja s konačnom svrhom zatiranja negativnih oblika ponašanja.

Kad je riječ o fizičkom i verbalnom kažnjavanju djece, u odgojnoj se praksi pojavljuju i alternativni pristupi kažnjavanju (npr. uvjeravanje, pozitivan primjer i sl.) koji svoj učinak postižu dugoročnim i ponajprije preventivnim odgojnim djelovanjem roditelja na djecu. Dakle, suvremeni pedagoški pristupi primjenu kazne povezuju s korektivnim i preventivnim djelovanjem uz minimalno korištenje, s obzirom na njeno kasnije negativno odražavanje na ponašanje djeteta, posebno u slučajevima primjene fizičkoga oblika kažnjavanja, i u

tome se može pronaći svojevrsni konsenzus većine autora.

Kako format ovoga rada ne dopušta dubinsku analizu raznovrsnih odgojnih modela, u nastavku teorijskoga promišljanja fenomenologije kažnjavanja te u pokušaju kontekstualizacije i interpretacije rezultata empirijskog istraživanja koja potom u radu slijede, posvetit ćemo se razmatranju ideja pojedinih odabranih pedagoških znanstvenika zapadnoga europskoga kruga: Christa Meves, Herman Giesecke, Louis Legrand, Hartmut von Hentig, Herbert Renz-Polster i Gerald Hüther. Oni su, temeljem različitih pristupa u promišljanjima s obzirom na specifičnosti njihovih profesionalnih interesa, argumentirali svoja stajališta o odgojnim djelovanjima pritom se dotičući problematike morala, vrijednosti i kažnjavanja, čime su utjecali na razvoj ukupne suvremene pedagoške misli te spoznaje o ovoj tematici.

Christa Meves

Problematiziranjem ispravnosti mišljenja o nužnom nenametanju ikakvih ograničenja djeci od strane roditelja zbog pojave frustracija kod djece bavila se Christa Meves (1987) dovodeći do apsurdna takvo stajalište koje se 80-ih god. 20. st. počelo značajno širiti u zemljama zapadnih demokracija. Riječ je o tzv. „antiautoritativnom“ odgoju koje je na plodno tlo naišlo posebice u SAD-u. Temeljem svojeg bogatog iskustva u psiho-pedagoškom terapijskom djelovanju ističe niz negativnih primjera po dugoročni razvoj djeteta u slučaju tradicionalnog odgoja zasnovanog na (svakodnevnoj) primjeni fizičkog kažnjavanja koji se kasnije manifestira na razvoju tzv. neuroze prisile. Ona se očituje u neurotičnim oboljenjima, pritajenom sadizmu i naprasitosti, kroničnim tjelesnim oboljenjima (npr. čir na želucu kao posljedica trajnog potiskivanja bijesa) i sl. Ipak, ističe da do sličnih negativnih učinaka po razvoj djeteta dovodi i uporaba tada nove i aktualne metode odgoja bez frustracija, bez nametanja ograničenja, suviše popustljivog odgoja u kojemu je (djeci) sve dozvoljeno, tzv. suvremenog eksperimenta odgajanja bez zabrana i ograničenja (Meves, 1987). Smatra da dječja agresija nije samo reakcija na frustracije izazvane od strane odgajatelja, već da su agresivni oblici ponašanja u različitim mjerama već prisutni u djeci te se mogu razviti i kod djece lišene roditeljske agresivnosti te pretjerano zaštićivane djece. Vjerujući da „zdrava mjera spremnosti na agresiju“ (Meves, 1987: 131) omogućuje čovjeku da se brani i sačuva svoj životni integritet, ističe da su djetetu upravo nužni roditelji koji postavljaju granice i zabrane te ponekad

zauzimaju protivničku stranu. Djeca uvijek bave se osposobljavanjem za samoodržanjem i očuvanjem integriteta vlastite ličnosti upravo kroz nijekanje, izražavanje prkosa i potvrdu agresije, što pospješuje njihov zdrav duševni razvoj, a podrazumijeva roditelja koji će barem povremeno zauzeti protivničku stranu u odgoju. Takvo stajalište argumentira trima razlozima (Meves, 1987):

- 1) Malo dijete nije odrastao demokrat, već to tek treba postati pri čemu mu pomažu roditelji koji postavljaju jasne zabrane (ograničene samo na najnužnije zabrane i dosljedno provođene) i granice između dozvoljenih i nedozvoljenih oblika ponašanja, što djetetu omogućuje jasno vrednovanje okoline i situacija u kojima se našlo, a takva mu je sigurnost potrebna u njegovu skladnom razvoju.
- 2) Postavljanje granica i zabrana kod zdrave djece rezultira željom za njihovim prelaženjem i kršenjem, što poticajno djeluje na djetetovo osamostaljivanje dok se pokušava riješiti roditeljske zaštite. Zreli se roditelji ne bi smjeli ustručavati povremeno kazniti dijete, uvijek pritom zadržavajući nužnu mjeru u postupanju.
- 3) Potpuno prepuštanje odgoja samovolji djece i izostanak bilo kakve vrste regulatornog ponašanja od strane svojih roditelja, djeca nerijetko doživljavaju kao roditeljsku ravnodušnost na što je najčešća reakcija upravo povećana agresivnost djece.

Meves (1987) zaključuje da su roditelji kao odgovorni odgajatelji upravo dužni postavljati jasne i osnovane odgojne granice te ih se dosljedno pridržavati, pomažući tako svojoj djeci na putu njihova zrenja i osamostaljenja.

Herman Giesecke

Razmatrajući odgoj kao svojevrsan nasilni i skrbnički odnos, Giesecke (1993) polazi od shvaćanja nasilnog (odgojnog) odnosa čovjeka nad čovjekom kao implicitnoga ljudskome rodu, prvenstveno misleći na nasilan odnos odraslih nad djecom i mladima. Takav se odnos opravdava „tek nužnošću skrbi“ (Giesecke, 1993: 60) za dijete koje još nije u mogućnosti samostalno djelovati i snositi posljedice svojih postupaka. Ovakvo razmišljanje u međusoban sudnos dovodi tri aspekta odgoja: procese učenja, skrbi i nasilja.

U prošlosti građanske prakse samo po sebi razumnim se činilo pravo, ili čak

obveza roditelja, da svoju djecu do punoljetnosti drže podčinjenom svojoj vlasti, tj. vlasti roditelja. U novije vrijeme poljuljana je tako poimana „skrbnička dužnost roditelja“ (Giesecke, 1993: 60), a veća su prava dana djeci i mladima. Ipak, iz obiteljske odgojne prakse nisu iskorijenjeni slučajevi fizičkog zlostavljanja i nasilja nad djecom i mladima. Čini se da raste uporaba suptilnih psiholoških kaznenih postupaka, za koje Giesecke (1993) ne smatra da su primjereniji i bolji, već su samo neupadljiviji. Oni nužno ne proizlaze iz skrbničkog odnosa. Postupanje odraslih spram djece, prema suvremenom pedagojskom shvaćanju, ide k većem i dosljednijem poštivanju autonomnih prava djetetove ličnosti, koja se moraju uzeti u obzir pri donošenju odluka o odgojnim postupcima. Autor ne negira u potpunosti uporabu sile nad djecom kao odgojnim postupkom, ali ograničava njenu primjenu na relativno rijetke situacije kao suprotnost odgojnoj praksi u kojoj uporaba sile poprima učestalost svakodnevnog ophođenja s djetetom.

Taj odgojni nasilnički i skrbnički odnos svoje temelje ima u nezrelosti djece i mladih koji na osnovi svoje dobi još nisu u mogućnosti djelovati i živjeti temeljem vlastite odgovornosti i na taj se period mora ograničiti (Giesecke, 1993). Dakle, postizanje zrelosti čini konačnu granicu navedenog odnosa, a zrelost se razumijeva kao cilj svih odgojnih mjera te se ne pojavljuje u nekom određenom trenutku (u usporedbi s npr. pravnim pojmom punoljetnosti), već se stupnjevito razvija tijekom izrastanja.

Odnos između različitih naraštaja podliježe povijesnim mijenama: „Na mjesto hijerarhijskoga sraza ‘znalaca’ i ‘neznalaca’, ‘zrelih’ i ‘nezrelih’, ‘iskusnih’ i ‘neiskusnih’, sada sve više stupa odnos uzajamnosti onih koji uče“ (Giesecke, 1993: 62), što se reflektira na razmatrani nasilnički i skrbnički odnos tako što djeca i mladi dobivaju pravo suodlučivanja kod svojih životnih odluka već od najranijih dana. To otvara pitanje primjerenosti dosadašnjeg poimanja odgoja i odgojnih postupaka u obitelji i školi u današnjem vremenu.

Vrlo živa kritika o navedenom problemu poprima u suvremeno doba dva osnovna oblika: moralnu i povijesnu kritiku (Giesecke, 1993). Takozvani „anti-pedagozi“ (npr. Brezinka) smatraju svako uplitanje odraslih u dječje živote s ciljem oblikovanja ponašanja štetnim i krajnje nemoralnim, polazeći od pretpostavke da djeca najbolje znaju što je za njih dobro. Roditeljsko ponašanje pritom ograničavaju samo na afirmativne oblike, npr. razgovor, rasprava, zajednički rad, koji za cilj ne smiju imati oblikovanje željenog ponašanja. Povijesna se kritika temelji na shvaćanju dalekosežnosti utjecaja suvremenih

masovnih medija koji ne ostavljaju prostora za roditeljsko kontroliranje djetetovog životnog prostora s konačnom odgojnom namjerom pa se životna povijest djeteta tek djelomično oblikuje učincima odgojnih postupaka odraslih. Ipak, autor problematizira ovakvo razumijevanje učinaka odgojnih postupaka ističući značajnu razliku između željenog i neželjenog djetetovog ponašanja, utjecaja različitih socijalnih skupina u djetetovom oblikovanju, ograničenost intencionalnih odgojnih postupaka na neposredno povezan socijalni kontekst (npr. škola ili obitelj) te ostavlja otvorenim posljednje, ključno pitanje mjere u kojoj odgojni učinci, često oblikovani kažnjavanjem, postaju sastavnim dijelom ličnosti djeteta.

Louis Legrand

Poznati francuski pedagog, profesor emeritus Louis Legrand (2001), promišljajući o moralnoj izobrazbi opisuje uvjete koji su vladali u javnim školama u prvoj polovini 20. st. te ih dovodi u odnos s današnjom situacijom: „Konformizam, krutost, gotovo vojnička disciplina u dvorištu, u hodnicima, u razredu, izvanjski znakovi poštivanja hijerarhije koje je dio bio učitelj, javne nagrade, javne tjelesne kazne, savjesno održavanje zgrada, takav je bio svakodnevni prizor školskog života prije 1945. Danas vlada dobroćudni anomizam, (...) red se postiže ‘blago’. U razred učenici ulaze opušteni. Često odgovaraju spontano, a da ne podižu ruku, bave se svojim poslovima, bacaju papire, ‘ukrašavaju’ zidove grafitima itd.“ (Legrand, 2001: 10).

U nastavku autor takav vid školskoga života povezuje s laksizmom ili barem pomanjkanjem uvjerenja učenika o nužnosti usklađivanja vlastitog ponašanja s općeprihvaćenim društvenim normama. Korijene takvom ponašanju vidi u funkcioniranju suvremene obitelji iz koje djeca odlaze u školu, a da nisu naviknula na određeno (s važećim društvenim normama usklađeno) ponašanje svojih roditelja. S druge strane, nastavnici u školama više nisu sigurni u pravo, pa čak ni zadaću svoje adekvatne pedagoške intervencije. Brojni roditelji i nastavnici nezadovoljni su takvom situacijom pa zahtijevaju povećanje strogosti u razredu i školi. „U školi, kao i u gradu, zbrka je dominantna značajka situacije. (...) Već su naši preci otkrili važnost odgovarajućeg ponašanja u školi za život u gradu. ‘Kad šiba vlada u školi, red vlada u gradu.’“ (Legrand, 2001: 11).

Ne proklamirajući ovakvo stajalište u današnjem vremenu, autor u pokušaju racionalizacije postavlja pitanje što je i kakav je „duh vremena“, smatrajući ga

fundamentalnim pitanjem, neposredno povezanim s vrijednostima, posebice temeljnim univerzalnim vrijednostima kao osnovi za izgrađivanje odgovarajućeg sustava moralnog odgoja primjerenog životu današnjice. Takav je odgoj neophodan kako bi se kod djeteta ili mladog čovjeka razvila moralna svijest s ciljem određivanja svojega ponašanja prema osobama i stvarima iz svojega okruženja².

Legrand (2001) u suodnos s pitanjima moralnosti dovodi razumijevanje pojmova slobode i nužde, smatrajući da srž moralne svijesti poprima oblik osjećaja odgovornosti. Odgovornost tumači kao osjećaj individualne slobode koja proizlazi iz zamišljenog ili ostvarenog čina. „U krajnjim slučajevima moralna svijest je osjećaj nemoći da se pruži otpor unutrašnjim porivima ili vanjskim pritiscima, premda bi moralni zakon zahtijevao takav otpor“ (Legrand, 2001: 17).

Problemizirajući razvoj moralnosti sagledavanjem iz više kutova i vizura različitih filozofskih, religijskih, političkih nastojanja, zaključuje da je ontologija vrijednosti u najužoj vezi s ustaljenim, hijerarhiziranim društvenim kodovima, inertnima na promjenu, što potkrepljuje i u današnje vrijeme s prošlošću konzistentnim, ali aktualnim primjerima dominantnog paternalizma u braku ili suvremenog postojanja monarhijskog sustava društvenog uređenja. Dakle, moralni propisi trebali bi biti usklađeni s određenim stupnjem civilizacijskog razvoja, a jednostavnu relativnost afirmacije poželjnih činova i očekivanog poželjnog napretka nastoji prevladati suprotstavljanjem fiksističke i proročanske ontologije, zaključujući: „Ideju stalnih i vječnih vrijednosti zamjenjuju ideje vrijednosti koje dolaze i mogu dati svoj smisao poželjnim ili predvidivim evolucijama“ (Legrand, 2001: 28).

U nastojanju razvijanja današnjici adekvatnog modela moralne izobrazbe u školama, Legrand (2001) ističe pet strukturnih elemenata (kognitivnih i afektivnih sastavnica) oblikovanja moralne svijesti djece i mladih: stvaranje spoznajne vrijednosti, teorijsko opravdanje vrijednosti, razvijanje osjećaja dužnosti, volju za prilagodbom vlastitog ponašanja te djelovanje u skladu s tim vrijednostima. Model razvoja moralne svijesti u neposrednom je odnosu s problematikom korektivnog odgojnog djelovanja, time i kažnjavanja i/ili alternativa kažnjavanju, posebno u elementu koji se odnosi na „volju za prilagodbom vlastitog ponašanja“, ali autor dodatno ne pojašnjava navedeni međuodnos.

² Danas bismo nezaobilazno dodali još i adekvatno moralno odnošenje prema životinjama i biljkama te prirodnom čovjekovom životnom okruženju općenito.

Hartmut von Hentig

Baveći se moralnošću i vrijednostima odgoja i odgojnog djelovanja u suvremenim životnim i društvenim uvjetima, von Hentig (2007) izdvaja četiri uvjeta koje pedagogija mora zadovoljiti kako bi postala učinkovita u pripremi djece za njihove buduće životne i radne zadaće:

- 1) važnost predmeta/subjekta za onoga koji poučava/odgaja
- 2) trajne promjene (u ponašanju) rezultat su dugoročnog djelovanja
- 3) ako učenje ne proizlazi neposredno iz iskustva, treba ga s njime spojiti
- 4) najjače sredstvo pedagoškog djelovanja upravo je osoba poučavatelja/odgajatelja.

Navedene se pretpostavke učinkovite pedagoške razvojne djelatnosti odnose podjednako i na institucionalni kontekst odgojne djelatnosti, ali i na onaj obiteljski. U spoznaji i odgoju vrijednosti vrijedi dijalektika u kojoj neuspjeh ne znači neučinkovitost, u njoj „(...) etos bez prepreka, etos na ljuljački neke ‘donekle’ očite humanosti ne može zadovoljiti svoju vlastitu svrhu“ (von Hentig, 2007: 74). Pritom autor dodatno ne problematizira pitanje prelaženja „prepreka“ te odgovarajućeg odgojnog postupanja, što uključuje i kažnjavanje, već nadalje razlaže nužnost smislenog i svrhovitog pedagoškog djelovanja utemeljenog na pozitivnom iskustvu odgajanja te brojnim prilikama za „pravilnim“ djelovanjem. Time prethodno spomenuti prvi i četvrti uvjet učinkovitog odgojnog djelovanja povezuje s drugim i trećim uvjetom: dugoročnošću pedagoškog djelovanja te zasnovanošću učenja na neposrednom iskustvu.

Dajući primjer *Deklaracije o ljudskim pravima*, čijim donošenjem nije automatski kod ljudi ostvarena svijest o vrijednostima i motiv za pravilnim postupanjem, već se njezina provedba osigurava zakonima i raznovrsnim zabranama³, von Hentig (2007) navodi: „(...) pedagogija mora objasniti od čega se sastoji to ponašanje i ta obveza: zašto je to dobro i korisno. Ona ne smije, upravo kad je riječ o važnosti (a ne samo o postuliranju), odvratiti pozornost od poteškoća i nejasnoća same stvari, od neuspjeha ljudi koji se njome bave. No ona prije svega treba ponuditi ohrabrujuća iskustva i priliku za isprobavanje (a time i uvježbavanje) onog ponašanja koje smatra pravilnim“ (von Hentig,

³ U novije vrijeme u sličnom kontekstu možemo spomenuti primjer *Istanbulske konvencije*.

2007: 75).

To podrazumijeva i povremeno prelaženje zadanih moralnih granica, što se u pedagogiji ne smije okarakterizirati neuspjehom pojedinca i odgoja nego izgrađivanjem specifičnog osobnog iskustva.

Herbert Renz-Polster i Gerald Hüther

„Bilo bi loše za ćudoređe kad bi počivalo samo na takozvanom dobrom primjeru oca ili majke ili plitkim opomenama učitelja ili francuske odgajateljice. No, dijete nije vosak koji se može oblikovati po nečijem nahođenju: ono živi, slobodno je; u sebi nosi neovisan i sebi svojstven potencijal za razvoj kao i uzor svem nutarnjem oblikovanju“ (Von Kleist, 2012, u Renz-Polster i Hüther, 2017: 16).

Renz-Polster i Hüther (2017) referiraju se na navedeni odnos djeteta i roditelja/odgajatelja nadalje pojašnjavajući aktivan odnos novorođenoga djeteta sa svojom socijalnom i materijalnom okolinom, koji proizlazi iz djetetove želje za samostalnim djelovanjem i suoblikovanjem, pritom stavljajući naglasak na urođeni poriv za samostalnom učinkovitošću kao temelju djetetova daljnjeg razvoja. U nastavku pojašnjavaju da djeca upravo zahvaljujući tom autonomnom i ljudima imanentnom porivu za osamostaljivanjem, zapravo uče. Ali, pretpostavka jasne operacionalizacije postojećeg poriva za postizanjem samostalnosti temelji se na stabilnim i postojećim obiteljskim odnosima te razvoju međusobne privrženosti djeteta i roditelja/odgajatelja. Djeca sigurnu obiteljsku luku, dakle, ne koriste za sidrenje u njenoj zaštiti, već za susret sa svijetom, za odlaženje na neizvjestan put iz stabilnosti obiteljske luke. Pritom se izgrađeno povjerenje i stabilnost obiteljske zajednice smatraju temeljnim uvjetima djetetova daljnjeg životnog putovanja. Dakle, temelj budućeg djetetova razvoja leži u kvalitetno izgrađenim odnosima s drugim, bliskim ljudima, posebice sa starijima, iskusnijima. To ne znači da ne bi trebale i da ne postoje zabrane, zadane granice, prigovori odraslih, nego da postavljene granice ne proizlaze iz razlika u pozicijama moći, već se one oblikuju zajedničkim djelovanjem i djece i odraslih. S obzirom na navedeno, moramo biti svjesni da pored granica uvijek postoji i sloboda kojoj svi od najranijih dana težimo.

Mogli bismo kazati da djeca u svojem zdravom i skladnom razvoju trebaju čvrsto, duboko, dobro razgranato korijenje koje im omogućuje nošenje sa životnim izazovima i nedaćama. Osnovu čvrstog korijenja čine stabilni emocio-

nalni odnosi s osobama s kojima izrastaju. Međutim, autori naglašavaju da je socijalna struktura odnosa u koju su djeca uronjena u izrastanju danas postala vrlo krhka: „Često nedostaju uvjeti za izgradnju čvrstih veza, nema emocionalne topline i senzibilnosti, raznovrsnih poticaja i pravilnog postavljanja granica. Zbog toga su djeca sve češće prisiljena kompenzirati nedostatak emocionalne sigurnosti usmjeravanjem na sebe. (...) Tijekom proteklih godina ovakav stav postaje sve izraženiji zbog sve veće individualizacije životnih uvjeta svih slojeva društva“ (Renz-Polster i Hüther, 2017: 28).

Kvalitetni emocionalni odnosi podrazumijevaju pored dubokih i raznovrsne odnose; djeca kvalitetnije temelje izgrađuju kroz odnose s roditeljima i ostalim bliskim osobama, što uključuje ljude različitih naraštaja. Dakle, i s odraslima, i s mladima te drugom djecom. Tumačenje ovakvoga stajališta Renz-Polster i Hüther (2017) ilustriraju starom afričkom poslovicom: „Da bi se dijete pravilno odgajalo potrebno je cijelo selo“, ističući potencijal takve seoske zajednice u poticajima i izazovima koji su za dijete ne samo mnogobrojni, nego i raznovrsni.

Lilinfeld i sur. (2018) u svojoj zbirnoj studiji, kojom preispituju rasprostranjene zablude o ljudskom ponašanju, dotiču se također navedene afričke poslovice, ali kroz njeno dosta jednostrano sagledavanje, tumačenjem koje joj je dala Hillary Clinton u svojoj knjizi sličnoga naziva: *It Takes a Village*, iz 1996. godine. S naglaska potrebe za raznovrsnim utjecajima sela kao članova društvene zajednice uključene u odgajanje djece, fokus se usmjerava na sužene socijalne odnose između djece i roditelja i mišljenja autorice koja smatra da roditelji, iskreni prema svojoj djeci, stvaraju iskrenu djecu, roditelji koji neopravdano agresivno postupaju sa svojom djecom stvaraju agresivnu djecu i sl. Dakle, autori Lilinfeld i sur. (2018) ne referiraju se na široko poimanje polazišne poslovice, već na njenu suženu interpretaciju, kako ju je predstavila Clinton te u nastavku opovrgavaju ovakvu tezu prikazom rezultata različitih studija provedenih na jednojajčanim blizancima koji su u ranom djetinjstvu razdvojeni posvajanjem u različitim obiteljima te kasnijim vrlo sličnim pojedinim životnim iskustvima i preferencijama, stavljajući naglasak na istovjetnu genetsku strukturu kao ključnu za daljnji razvoj, u odnosu na razvojni značaj utjecaja različitih socijalnih okruženja. Ipak, ovdje je riječ o jednostranom sagledavanju i interpretaciji temeljem suženog poimanja poslovice, koja zapravo govori o nužnosti raznovrsnih ranih životnih iskustava za kasniji skladan razvoj djeteta i mogućnosti njegova osamostaljenja te, pritom, dajemo prednost prethodno predstavljenoj interpretaciji autora Renz-Polster i Hüther (2017).

Prije stotinu godina (na razmeđu 19. i 20. st.) odgojni je ideal djeteta iz pozicije roditelja bio „dobro odgojeno“ poslušno dijete, čiji se razvoj poticao discipliniranjem, samokontrolom, svojevrsnim čeličenjem, održavanjem postojećeg reda, drilom. Takav se odgoj od najranijih dana postizao prepuštanjem djeteta plaču („Neka plače, lakše će zaspati!“), jasnim rasporedom dojenja, ranom kontrolom tjelesnih sfinktera i sl., a sankcionirao fizičkim kažnjavanjem („Sad imaš razloga za deranje!“), (Renz-Polster i Hüther, 2017: 189). Riječ je o poučavanju kulturne kompetencije koju su provodili strogi roditelji (čiju se roditeljsku kompetentnost nije preispitalo), dok su djecu pripremali za budući „život u sustavu discipline“ (u tvornicama, vojsci, obitelji), podržavajući na taj način opstanak industrijsko-autoritarnog modela društva i proizvodnje. Tek je kasnijim generacijama postalo razvidno da su visoko disciplinirana i poslušna djeca na besprijekoran način funkcionirala ne samo radom u tvornicama, već i u koncentracijskim logorima, da je rano čeličenje otvrdnulo ne samo njihova tijela, već i dušu (Renz-Polster i Hüther, 2017). Nakon II. svjetskog rata, posebice 60-ih i 70-ih godina 20. st., došlo je do velikih društvenih promjena i pokreta koji su se izrodili u čistu suprotnost prethodnim odgojnim nastojanjima, ističući u prvom redu društvenu, individualnu, klasnu, spolnu slobodu kao odgojni ideal (npr. djeca cvijeća, *beat* generacija i sl.), prepuštanjem djece slobodnom „prirodnom“ razvoju. Ovakve promjene rezultat su dijametralno suprotnih ekstremno liberalnih odgojnih postupaka potaknutih poticanjem razvoja bitno različitih kulturnih kompetencija kod djece, u skladu s tada proklamiranim društvenim idealima. S vremenskom distancom uviđamo značajna ograničenja obaju suprotstavljenih odgojnih pristupa.

Danas smatramo da djeca na putu svojeg samoostvarenja i oslobođenja od roditeljske kontrole trebaju pomoć svojih roditelja, njihovo uvažavanje, usmjerenje, ali i zaštitu. Dakle, trebaju čvrsti emocionalni temelj daljnjeg razvojnog poticanja. Pritom se zasnivajući na dječjoj (samo)aktivnosti, njihovom istraživanju socijalne, materijalne, prirodne okoline, slobodnom stvaranju, preuzimanju rizika, suočavanju s preprekama i otporima, izgrađivanju elementarnih – osobi specifičnih – životnih iskustava. Sve se to ne događa potpuno spontano, samo od sebe, već temeljem uspostavljenih stabilnih, autentičnih, osjećajnih odnosa: „(...) bit i kvaliteta odnosa koji djeca imaju sa svijetom koji ih okružuje čini matricu njihova razvoja“ (Renz-Polster i Hüther, 2017: 225). Za izgrađivanje takvih odnosa: „(...) treba vremena, treba opuštenosti i pouzdanja. A prije svega potrebni su pomoćnici koji će roditeljima u svakodnevici davati podršku. Svijet

u kojem vladaju stres, individualizacija i nedostatak vremena ne pogoduje stvaranju odnosa. Nije dobar za djecu“ (Renz-Polster i Hüther, 2017: 227).

Pomoćnici roditeljima u odgoju mogu biti za odgoj značajne odrasle osobe uključene u odgoj djece, kao što su djedovi i bake, članovi šire obitelji i rodbina, odgajatelji, učitelji, nastavnici, pedagozi, župnici i vjeroučitelji, treneri, voditelji raznovrsnih slobodnovremenskih aktivnosti u koje su djeca uključena i sl. Njihovo raznovrsno, ali skladno, djelovanje na dobrobit razvoja djeteta ključ je uspostavljanja kvalitetnih i stabilnih odnosa djece sa svijetom koji ih okružuje, koji istražuju, u kojem razvijaju svoje potencijale, koji im služi kao odskočna daska za osvajanje cijeloga svijeta. U analogiji sa suvremenim obrazovnim nastojanjima, u doba globalizacije obojane tehnološki bogatim kontekstom izrastanja današnje djece i mladih George Lakoff ističe da takvi uvjeti zahtijevaju obrazovanje (i odgoj) „cijelog djeteta za cijeli svijet“ (Lakoff, 1980, u Suárez-Orozco i Sattin, 2007: 19).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog empirijskog istraživanja iskustva su i mišljenja učenika dvaju završnih razreda osnovnih škola o provođenju kažnjavanja u njihovim obiteljima, a njegov cilj je određivanje metoda i sredstava kažnjavanja, njihovih čestina te učeničkog doživljaja odgojne nužnosti i učinkovitosti korištenja različitih metoda kažnjavanja u obitelji.

Temeljem tako strukturiranih predmeta i cilja istraživanja, istraživački su zadatci uključivali na prigodnoj skupini ispitanika – učenika 7. i 8. razreda osnovnih škola putem originalno konstruiranog anketnog upitnika:

- 1) ispitati postojanje iskustava različitih metoda kažnjavanja unutar obitelji učenika te sredstava njihova provođenja
- 2) utvrditi čestine različitih metoda kažnjavanja u obitelji (realne čestine iskazane u pojedinim jedinicama vremena)
- 3) utvrditi mišljenja učenika o nužnosti različitih metoda kažnjavanja unutar obitelji kao odgojnoga sredstva te učenički doživljaj njihove učinkovitosti u korigiranju neprimjerenih oblika ponašanja ispitanika i
- 4) daljnjim postupcima inferencijalne statistike ispitati statističku značajnost uočenih razlika u učeničkim odgovorima u okviru prethodno pri-

kazanih zadataka istraživanja temeljem dviju praćenih nezavisnih varijabli: spola ispitanika i mjesta njihova življenja (grad/selo).

Ukupno je ispitano 277 učenika i učenica 7. i 8. razreda osnovnih škola (istraživanjem su obuhvaćene 3 gradske i 4 seoske škole) iz grada Đakova i okolnih sela, a prikupljanje podataka odvijalo se kroz svibanj i lipanj 2019. godine. Distribucija ispitanika temeljem razreda koji pohađaju bila je: 7. r \approx 46 % i 8. r \approx 54 %; temeljem njihova spola: učenici \approx 40 % i učenice \approx 60 % (s obzirom na to da je uzorak bio prigodan, ovaj podatak dodatno potvrđuje već više puta iskazanu veću spremnost ispitanica u odnosu na ispitanike za dobrovoljnim sudjelovanjem u istraživanjima); temeljem mjesta življenja: grad \approx 52 % i selo \approx 48 %. S obzirom na vrstu ispitivane problematike značajno je napomenuti da se u \approx 94 % obitelji radilo o obitelji s oba roditelja, u svega 2,2 % o obitelji sa samohranom majkom, u 0,7 % obitelji sa samohranim ocem te kod ostatka ispitanika o obitelji sa skrbnicima, djedom ili bakom.

Statistička obrada prikupljenih podataka obuhvaćala je izračun osnovnih pokazatelja deskriptivne statistike: frekvencija, postotaka, rangova, a u sklopu inferencijalne statistike statističke značajnosti utvrđenih razlika između odgovora ispitanika temeljem nezavisnih varijabli izračunavane su putem X^2 testa. Statistička se obrada vršila pomoću računalnih programa Statistica i Social Science Statistics.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Prikaz rezultata istraživanja u nastavku rada bit će strukturiran temeljem prethodno navedena prva tri zadatka istraživanja. Kako se četvrti istraživački zadatak odnosi na sve koji mu prethode, rezultati istraživanja koji se na njega odnose bit će također prikazani i interpretirani u okvirima prva tri istraživačka zadatka.

Iskustva učenika s obzirom na različite metode kažnjavanja te sredstva njihova provođenja

Prvim istraživačkim zadatkom ispitivala su se osnovna iskustva kažnjavanja učenika od strane njihovih roditelja s obzirom na različite vrste kažnjavanja, tj. postojanje individualnog iskustva s različitim metodama kažnjavanja (Tablica 1).

TABLICA 1. Iskustva učenika s obzirom na različite metode kažnjavanja

Jeste li ikad bili....	Da		Ne		N
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	
Fizički kažnjeni	109	39,35	168	60,65	277
Psihički kažnjeni	53	19,13	224	80,87	277
Kažnjeni socijalnim isključivanjem	141	50,90	136	49,10	277
Kažnjeni dodatnim radom	214	77,26	63	22,74	277
Kažnjeni uskraćivanjem	259	93,50	18	6,50	277

Rezultati provedenog istraživanja su pokazali da su iskustva kažnjavanja ispitanih učenika najčešće povezana s različitim oblicima uskraćivanja (93,5 %), zadavanjem dodatnoga rada (77,3 %) te socijalnim isključivanjem (50,9 %). Gotovo 40 % ispitanika imalo je iskustva s fizičkim oblicima kažnjavanja, a najmanji udio (19 %) ih iskazuje iskustva psihičkog kažnjavanja. Dakle, kao što se u teorijskom uvodu dalo naslutiti, rezultati pokazuju određeni odmak od tradicionalnog oblika odgoja u kojem je fizičko kažnjavanje djece bilo (gotovo) njihova svakodnevica te suvremenu predominaciju kažnjavanja uskraćivanjem (najčešće materijalnih dobara i usluga) u duhu današnjeg, široko rasprostranjenog, materijalno-konzumerističkog potrošačkog društva obilježenog snažnim utjecajima masovnih medija, interneta i društvenih mreža, poglavito na djecu i mlade.

S obzirom na spolne razlike u iskustvima različitih metoda kažnjavanja učenika i učenica, utvrđena je gotovo istovjetna distribucija metoda kažnjavanja među njima. Jedina, donekle veća, postotna razlika evidentirana je kod kažnjavanja dodatnim radom: učenice nešto češće iskazuju iskustvo kažnjavanja radom (80 %) u odnosu na učenike (72,5 %), ali navedene razlike temeljem spola ispitanika nisu se pokazale statistički značajnima.

Kad je riječ o različitim iskustvima kažnjavanja ispitanika temeljem mjesta njihova življenja, također se zadržava gotovo istovjetna distribucija odgovora učenika koji žive u gradu ili na selu, izuzev slučaja fizičkog kažnjavanja: takvo iskustvo iskazala su češće djeca sa sela (45,9 %) u odnosu na onu iz grada (33,3 %). Navedena razlika pokazala se statistički značajnom ($X^2 = 4.5494$; $p = 0.032931$; $p < .05$). Možemo pretpostaviti da se na selu još uvijek zadržao tradicionalniji oblik odgajanja, pritom i kažnjavanja, u odnosu na onaj u gra-

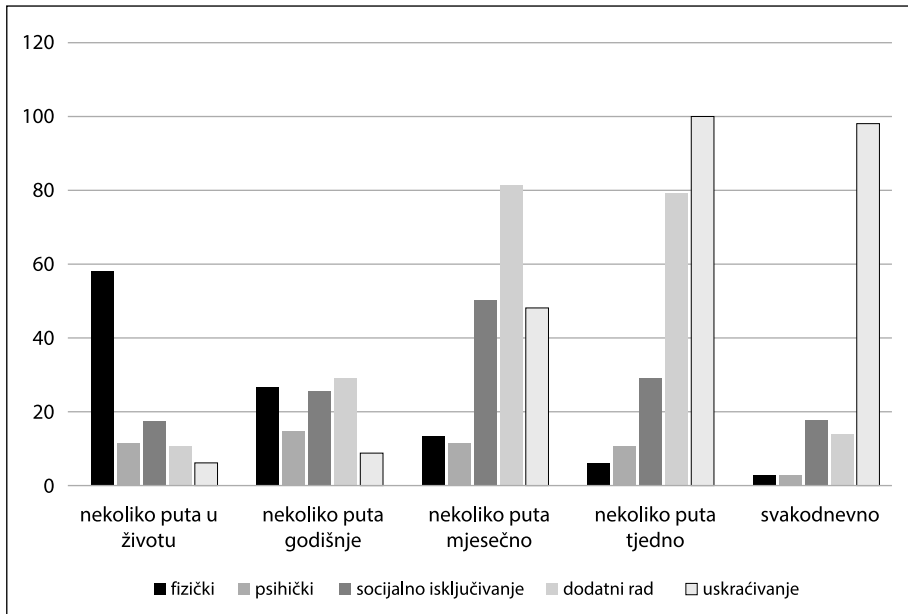
du. Kod ostalih metoda kažnjavanja uočene statističke razlike nisu se pokazale statistički značajnima.

Pored utvrđivanja iskustava ispitanika s različitim metodama kažnjavanja, ispitivala su se i sredstva kažnjavanja kojima su se pojedine metode provodile. Rezultati su pokazali neka tipična, najučestalija sredstva kažnjavanja, među kojima prednjače (rangirana temeljem frekventnosti samih metoda):

- 1) kod kažnjavanja uskraćivanjem – zabrana korištenja tehnologije (Play Station, mobilni telefon, prijenosno ili stolno računalo, različite konzole za zabavu, npr. NES, Nintendo i sl.) te zabrana različitih zabavnih aktivnosti (odlazak na sportsku utakmicu, izlet, koncert, kafić i sl.)
- 2) kod kažnjavanja dodatnim radom – obavljanje kućanskih poslova (pospremanje sobe, kuhinje, dnevnog boravka, slaganje obuće, čišćenje i sl.) te briga o starijim osobama (baka/djed) i kućnim ljubimcima
- 3) kod socijalnog isključivanja – unutar obitelji (ignoriranje od roditelja, prestanak komunikacije, osamljivanje u kutu, u sobi i sl.) te izvan obitelji (zabrana druženja s prijateljima iz susjedstva, škole, s treninga i sl.)
- 4) kod fizičkog kažnjavanja – udaranje (rukom, šibom, remenom, kuhačom, metlom i sl.), odguravanje/pritiskanje/povlačenje (stiskanje uza zid, guranje na krevet, povlačenje za uši, odjeću i sl.), bacanje/gađanje (krpom, obućom, čašom i sl.)
- 5) kod psihičkog kažnjavanja – korištenje ružnih riječi, prijetnji, psovki, ucjena (npr. „Sad ću ti dati razloga za plakanje!“) i tipičnih uzrečica kojima se kod djeteta stvara osjećaj manje vrijednosti i poniženja (npr. „Samo nas živciraš!“, „Uvijek me sramotiš!“, „Ja sam u školi imala samo petice!“, „Kako drugi mogu, a ti ne!?!“).

Čestine različitih metoda kažnjavanja u obitelji

Sljedeći istraživački zadatak odnosio se na utvrđivanje čestina različitih metoda kažnjavanja, a dobiveni rezultati prikazani su na Slici 1.

SLIKA 1. Čestine provođenja različitih metoda kažnjavanja (*f*)

Dok kod fizičkih oblika kažnjavanja povećanjem njihove vremenske čestine (idući od nekoliko puta u životu do svakodnevnog fizičkog kažnjavanja) uočavamo kontinuirani pad frekventnosti, kod kažnjavanja uskraćivanjem uočavamo kontinuirani porast. Ovakvi su rezultati očekivani s obzirom na prethodno predstavljena teorijska promišljanja i mogu se smatrati odrazom duha vremena u kojemu živimo.

Ispitujući razlike u čestinama kažnjavanja, s obzirom na spol ispitanika, značajne statističke razlike pokazale su se kod psihičkih oblika kažnjavanja. Učenice značajno češće, u odnosu na učenike, odgovaraju da su psihički kažnjavane ($X^2 = 7.517$; $p = 0.023319$; $p < .05$) u slučajevima mjesečne i godišnje frekventnosti navedene kazne. Pored toga, učenice u odnosu na učenike značajno češće iskazuju više frekventnosti kažnjavanja dodatnim radom ($X^2 = 20.3456$; $p = 0.000427$; $p < .05$) u slučajevima rjeđih frekventnosti (nekoliko

puta u životu, nekoliko puta u godini), ali i u slučaju tjedne frekventnosti (nekoliko puta tjedno). Češće kažnjavanje učenica dodatnim radom možemo povezati s oblicima tradicionalnog odgoja koji su, čini se, još uvijek dominantnije zastupljeni u odgoju djevojčica, u odnosu na dječake. Dodatni argument predstavljaju i prethodno prikazana sredstva kažnjavanja od kojih kod dodatnoga rada dominiraju aktivnosti kao što su pospremanje, čišćenje, uređivanje prostora boravka te skrb o starim i nemoćnim članovima obitelji, a koje se u vizuri tradicionalnih obiteljskih odnosa doživljavaju „ženskim poslovima“. Vezano uz podatak koji govori o njihovom češćem psihičkom kažnjavanju (koje se najčešće manifestira u neadekvatnom verbalnom odnošenju) možemo postaviti inicijalno pitanje postojanja veće senzibiliteta djevojčica na ovakve oblike kažnjavanja i moguće refleksije takvoga osobnoga doživljaja na anketne odgovore. Naime, povučemo li paralelu s nastavnim situacijama; u školskoj praksi djevojčice češće svjedoče o nedostatnoj ili neadekvatnoj nastavnoj komunikaciji između učenika i nastavnika, dok dječaci istovjetne nastavne situacije ocjenjuju zadovoljavajućima, što svjedoči o njihovom različitom senzibilitetu i percepciji kvalitete komunikacije. Bez detaljnijih empirijskih uvida, navedeno tumačenje zadržava se na razini otvorenog pitanja ili pretpostavke.

Razlike u čestinama kažnjavanja različitim metodama s obzirom na mjesto življenja ispitanika, pokazale su se statistički značajnima u trima metodama kažnjavanja. Mjesečne i tjedne čestine socijalnog isključivanja značajno su frekventnije kod djece sa sela, dok je zastupljenost svakodnevnog kažnjavanja socijalnim isključivanjem značajno frekventnija kod djece iz grada ($X^2 = 14.5313$; $p = 0.005779$; $p < .05$). Kod metode kažnjavanja dodatnim radom uočene su statistički značajne razlike između ispitanika temeljem mjesta njihova življenja ($X^2 = 13.2943$; $p = 0.009924$; $p < .05$): dok su za djecu iz gradova ovakve kazne značajno češće kod manjih vremenskih čestina (nekoliko puta u životu/godišnje/mjesečno), kažnjavanje dodatnim radom značajno je frekventnije kod djece sa sela u slučaju većih vremenskih čestina (nekoliko puta tjedno, svakodnevno). Obrnuto proporcionalno tomu, u slučaju kažnjavanja uskraćivanjem, utvrđene statistički značajne razlike ($X^2 = 26.7472$; $p = 0.00001$; $p < .05$) pokazuju da kod rjeđih čestina (nekoliko puta u životu/godišnje/mjesečno) u takvim oblicima kažnjavanja u odgovorima prednjače djeca sa sela, dok su u većim vremenskim čestinama (nekoliko puta tjedno, svakodnevno) značajno zastupljenija djeca iz grada. Za ostale ispitivane čestine različitih metoda kažnjavanja istraživanjem dobivene razlike nisu se poka-

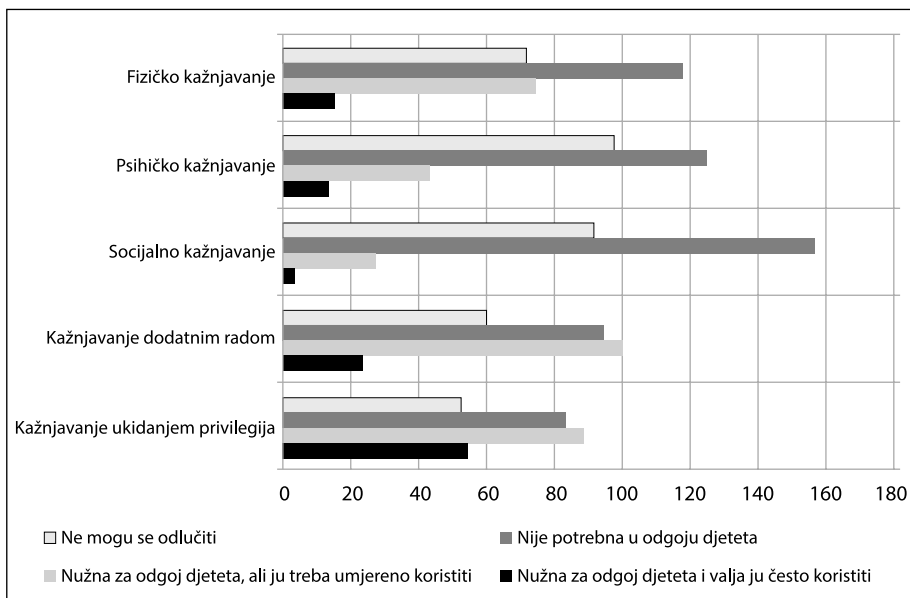
zale statistički značajnima.

Kod interpretacije navedenih podataka također možemo uočiti elemente tradicionalnog odgoja koji se češće povezuje s djecom sa sela u odnosu na onu iz grada. Vremenski učestalije kažnjavanje dodatnim radom svojstveno je seoskoj djeci, dok su za roditelje djece iz grada imanentne metode češćeg kažnjavanja njihove djece socijalnim isključivanjem i uskraćivanjem. Frekventnije kažnjavanje socijalnim isključivanjem djece iz gradova moguće je povezano i uz neizvjesnost potencijalnih socijalnih kontakata koje djeca ostvaruju u gradu. Selo čini manju, bližim međusobnim vezama (često i rodbinskim) premreženu socijalnu zajednicu, dok se socijalni kontakti djece u gradu daleko teže kontroliraju te često uključuju roditeljima nepoznate prijatelje njihove djece, što kod roditelja može izazvati svojevrsan osjećaj nepovjerenja i neizvjesnosti (uslijed mogućeg negativnog utjecaja „lošeg društva“ na dijete). Možda je upravo to jedan od razloga njihovog učestalijeg posezanja za metodom socijalnog isključivanja djece iz grada.

Mišljenja učenika o nužnosti različitih metoda kažnjavanja te uenički doživljaj njihove učinkovitosti

Treći zadatak istraživanja odnosio se na utvrđivanje mišljenja učenika o nužnosti različitih metoda kažnjavanja kao sredstava uspješnog odgoja djeteta. Dobiveni rezultati prikazani su na Slici 2.

Ispitanici su najčešće mišljenja da socijalno kažnjavanje, tj. kažnjavanje socijalnim isključivanjem, nije nužno u odgoju djeteta (56,3 %), a zatim slijede psihičko (44,8 %) i fizičko kažnjavanje (42,2 %). Interesantno je da značajan udio ispitanika (veći od onoga koji su mišljenja da određena kazna nije potrebna u odgoju djeteta) smatra da su kažnjavanje dodatnim radom (36,1 %) te ukidanjem privilegija, tj. uskraćivanjem (31,8 %) nužne metode odgojnoga djelovanja prema djeci, ali ih treba umjereno koristiti. Iznenađuje podatak da nužnim za uspješan odgoj uz umjereno korištenje smatraju i fizičko (26,7 %), pa čak i psihičko kažnjavanje (15,5 %) te, u konačnici, socijalno kažnjavanje djece (9,7 %). Kad je riječ o metodama kažnjavanja koje ispitanici smatraju nužnima za odgoj djeteta te koje treba često koristiti, prednjači kažnjavanje uskraćivanjem, tj. ukidanjem privilegija (19,5 %), s čime se slaže gotovo 1/5 ispitanih učenika. Pored toga, u daleko nižim postocima, ali ipak nužnom učestalom kaznom, smatraju i kažnjavanje dodatnim radom, fizičko, psihičko

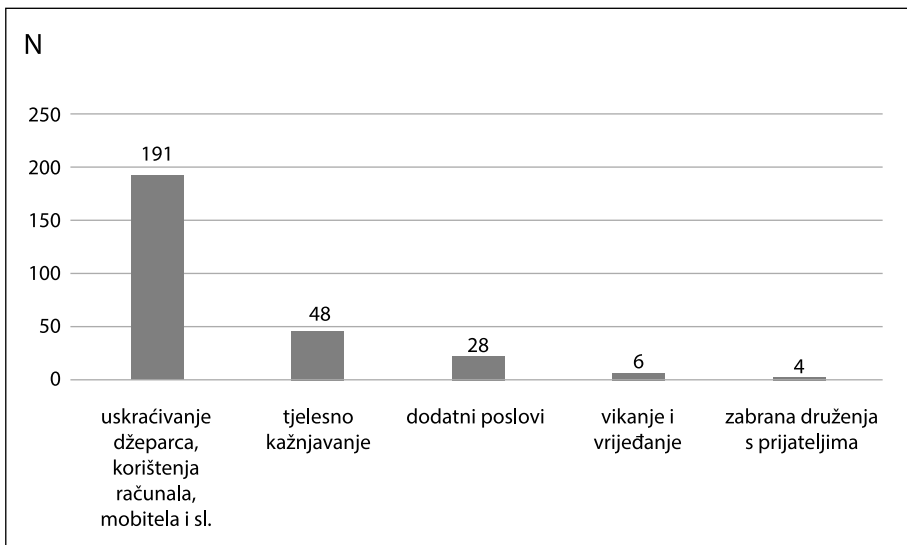
SLIKA 2. Mišljenja ispitanika o odgojnoj nužnosti provođenja pojedinih metoda kažnjavanja (f)

te socijalno kažnjavanje. Zanimljivo je da je kod ovoga pitanja bio velik broj neodlučnih ispitanika kod svih ispitivanih metoda kažnjavanja.

Kao što nam rezultati istraživanja pokazuju, u duhu vremena u kojem živimo, značajan udio učenika umjereno ili čak učestalo zastupljeno kažnjavanje uskraćivanjem (ukupno 51,3 % ispitanika) smatra nužnim za uspješan odgoj djeteta. S druge strane, ukupno 44,4 % ispitanika smatra da je zadavanje dodatnoga rada također nužno umjereno ili često korišteno u odgoju djece, a ističe se podatak da gotovo 1/3 ispitanika (32 %) umjerena, ili često fizičko kažnjavanje također drži korisnim i nužnim za odgoj djece. Možemo pretpostaviti da su pojedina djeca, navikla na (relativno) učestalo fizičko kažnjavanje, s vremenom razvila prihvatljiv odnos prema toj metodi kažnjavanja. Podatci dobiveni istraživanjem svjedoče da su, iako uz pomak prema suvremenijim oblicima, tradicionalni oblici odgoja još uvijek ukorijenjeni u našem društvu, u svijesti naših ljudi pa čak i djece.

U nastavku analize nisu se pokazale statistički značajne razlike između odgovora ispitanika temeljem njihova spola, dakle, učenici i učenice unisoni su u mišljenjima o ne/nužnosti provođenja pojedinih metoda kažnjavanja u sklopu odgojnoga djelovanja na djecu. Međutim, pojedine statistički značajne razlike

pokazale su se kod ispitanika s različitim mjestom življenja: dok djeca sa sela kažnjavanje dodatnim radom ($X^2 = 15.2285$; $p = 0.001631$; $p < .05$) značajno češće smatraju nužnim u odgoju, uz često ili umjereno korištenje, djeca iz grada značajno češće ga smatraju nepotrebnim u odgoju djeteta u odnosu na djecu sa sela. Također, značajno veći broj ispitanika sa sela smatra da je kažnjavanje uskraćivanjem ($X^2 = 14.2294$; $p = 0.002609$; $p < .05$) nužno te ga treba često koristiti, dok statistički značajno veći broj djece iz grada isto to kažnjavanje ne smatra nužnim u odgoju djeteta. Navedeni rezultati impliciraju postojanje razvijenije kulture rada imanentne djeci sa sela, dok se u gradu

SLIKA 3. Mišljenja učenika o učinkovitosti različitih metoda kažnjavanja (*f*)

razvija svojevrсна kultura zabave karakteristična suvremenijim, slobodnijim odgojnim modelima.

U okviru trećeg istraživačkog zadatka učenici su od ispitivanih metoda kažnjavanja izdvajali one koje smatraju najučinkovitijima u odgoju djece (Slika 3).

Rezultati su pokazali sljedeće: kao daleko najučinkovitiju metodu kažnjavanja učenici izdvajaju kažnjavanje uskraćivanjem (69 %). Potom, u značajno nižim postotcima, slijede fizičko kažnjavanje (17,3 %), kažnjavanje dodatnim radom (10,1 %), kažnjavanje vikanjem i vrijeđanjem, tj. psihičko kažnjavanje (2,2 %) te socijalno isključivanje (1,4 %). Daljnjom statističkom obradom utvrđeno je da se učenički odgovori ne razlikuju značajno s obzirom na njihovo

mjesto življenja, ali su utvrđene određene statistički značajne spolne razlike između odgovora ispitanika. Ovdje je važno napomenuti da distribucija odgovora ispitanika u pojedinim kategorijama nije dozvoljavala daljnju statističku analizu kojom bi se utvrđivale statističke značajnosti utvrđenih razlika u odgovorima ispitanika, s obzirom na njihovu nisku frekventnost (psihičko kažnjavanje vikanjem i vrijeđanjem te socijalno isključivanje). Ipak, utvrđeno je da učenice statistički značajno češće od učenika smatraju da je najučinkovitije kažnjavanje uskraćivanjem ($X^2 = 10.60209$; $p = 0.001130$; $p < .05$) te fizičko kažnjavanje ($X^2 = 4.083333$; $p = 0.04339$; $p < .05$). Navedeni podatci također svjedoče o odmaku od, ali i svojevrsnoj perzistenciji, tradicionalnih oblika odgoja u našem društvu.

ZAKLJUČAK

U pokušaju kontekstualizacije teorijskog i empirijskog promišljanja o metodama kažnjavanja djece u obitelji, naslanjamo se na razmišljanja i ideje eminentnih europskih pedagoških znanstvenika. Prostor odgojnoga djelovanja unutar obitelji kao osnovnoga nukleusa društva određen je kolebanjima između skrbničkog i nasilnog odnosa (Giesecke, 1993), između slobode i nužde (Legrand, 2001), između roditeljske kontrole i težnje djeteta za samoostvarenjem (Renz-Polster i Hüther, 2017). Postavlja se pitanje temeljnih vrijednosti kao osnove takvoga djelovanja, a odgovor na to pitanje upućuje na suvremenu evoluciju vrijednosti umjesto postojanja vječnih i stalnih vrijednosti. Ovakva nas razmišljanja dovode do pokušaja reinterpretacije i danas prisutnih tradicionalnih oblika odgoja, a ne do njihova negiranja, na što upućuju i rezultati našega istraživanja. Određeni tradicionalni oblici odgoja, time i kažnjavanja, pokazuju svojevrsnu evoluciju dok potvrđuju svoju perzistenciju na osnovama suvremenog potrošačkog društva; roditelji i dalje svoju djecu u namjeri korekcije i/ili prevencije nepoželjnih oblika ponašanja angažiraju dodatnim radnim aktivnostima ili ih, na sreću u značajno manjim čestinama nego u prošlosti, fizički kažnjavaju. Ipak, daleko najdominantnija metoda kažnjavanja danas je uskraćivanje (materijalnih dobara, užitaka, zabave), što se dovodi u odnos s postojećim duhom vremena. Krajem 20. st. vrlo glasni, a i danas postojeći apeli za potpuno permisivnim oblicima odgoja, do kraja lišenim bilo kakvih vrsta kažnjavanja, čak i planskog odgoj-

nog djelovanja roditelja na djecu, u nastojanju odmicanja od tradicionalnih oblika odgoja, doveli su u pojedinim slučajevima do krajnje relativizacije općih društvenih pravila i normi. U svojem ekstremu oni mogu dovesti i do anomizma i laksizma, na što upozorava Legrand (2001). Nužnost kažnjavanja kao široko prihvaćene odgojne metode ipak nije dovedena u pitanje, što potvrđuju odgovori ispitanika. Ipak, ostaje otvoreno pitanje odgojne učinkovitosti različitih metoda kažnjavanja u obitelji, posebice kad je riječ o fizičkim i psihičkim oblicima kažnjavanja djece, što ostavlja prostora za daljnja znanstvena empirijska istraživanja kojima bi se ispitala ova, u pedagogijskom diskursu, neopravdana zanemarena tema. Ukorijenjenost kažnjavanja u svim društvenim strukturama, npr. u obitelji, školi, gospodarstvu, politici, društvu općenito (čak i u životinjskim zajednicama) također svjedoči u korist navedene nužnosti. Društveni (su)odnosi u našoj se zemlji kreću između tradicije i suvremenosti, a pokušaj očuvanja koherentnosti društvenih zajednica, posebno suvremeno poimanih obitelji, poljuljanih sveopćom relativizacijom, naglašenom individualizacijom i dominantnim konzumerističkim materijalnim vrijednostima te rastućom kulturom zabave, vapi za suvremenom reinterpetacijom i uspostavom evoluiranih tradicionalnih vrijednosti i tradicionalnih oblika odgoja, primjerenijih suvremenom kontekstu življenja. U konačnici, tradiciju odgoja ne možemo negirati, a njezino novo promišljanje može nam pomoći u skladnijem i uravnoteženijem životu u suvremenosti.

LITERATURA

- BILIĆ, V., BILIĆ, P. (2013), Učestalost i povezanost različitih oblika roditeljskog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece, *Nova prisutnost*, 11(2), str. 215-235.
- DELALE, E.A.; MUSLIĆ, LJ., DRPIĆ, K. (2012), Povezanost postupaka kažnjavanja i alternativa kažnjavanju kod doživljaja blažih i izrazito neprijemljenih ponašanja djeteta, *Ljetopis socijalnog rada* 19(2), str. 317-344.
- GIESECKE, H. (1993), *Uvod u pedagogiju*, Zagreb: Educa.
- KILLÉN, K. (2001), *Zlostavljana djeca su odgovornost svih nas*, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

- LARZELERE, R.E. I KUHN, B.R. (2005), Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: a meta-analysis, *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8(1), str. 1-37.
- LEGRAND, L. (2001), *Moralna izobrazba danas: ima li to smisla?*, Zagreb: Educa.
- LILINFELD, S., LYNN, S.J., RUSCIO, J., BEYERRSTEIN, B. (2018), *50 velikih mitova psihologije: Preispitivanje rasprostranjenih zabluda o ljudskom ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- MALEŠ, D., KUŠEVIĆ, B. (2008), Kako djeca doživljavaju kažnjavanje u obitelji?, *Dijete i društvo - časopis za promicanje prava djeteta*, 10(1/2), str. 49-70.
- MEVES, C. (1987), *Sudbina djece u našim rukama*, Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.
- MILLER-PERRIN, C.L., PERRIN, R.D., KOCUR, J.L. (2009), Parental physical and psychological aggression: psychological symptoms in young adults, *Child Abuse & Neglect*, 33(1), 1-11.
- PEĆNIK, N. (2003), *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*, Jastrebarsko: Naknada slap.
- PRIVARA, T. (2020), *Metode i sredstva kažnjavanja učenika osnovnoškolske dobi*, Zadar: Sveučilište u Zadru (diplomski rad: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:862208>)
- RENZ-POLSTER, H., HÜTHER, G. (2017), *Kako danas djeca rastu: Priroda kao prostor za razvoj – Novo viđenje dječjeg učenja, razmišljanja i iskustva*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- STRAUS, M.A. (2000), *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American families and its effects on children*, New Brunswick, NJ: Transaction.
- SUÁREZ-OROZCO, M., SATTIN, C. (2007), Learning in the Global Era. in: Suárez-Orozco, M. (edit.), *Learning in the Global Era – International Perspectives on Globalization and Education*, Los Angeles: University of California Press, Ross Institute, 1-43.
- VELKI, T., BOŠLJAK, M. (2012), Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s tjelesnim kažnjavanjem djece, *Život i škola*, 28(2), str. 63-82.
- VIDOVIĆ, L. (2008), Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15(1), str. 303-320.
- VON HENTIG, H. (2007), *Kakav odgoj želimo? O odgoju za 21. stoljeće*, Za-

greb: Educa.

VUKASOVIĆ, A. (1995), *Pedagogija*, Zagreb: Alfa.

ŽAKULA DESNICA, T. (2010), Tjelesno nasilje roditelja nad djecom, u Šinček, Daniela (ur.), *III. znanstveno-stručni skup posvećen pitanjima nasilja Psihosocijalni aspekt nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici*, Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, str. 187- 201.

DISCIPLINARY METHODS AND MEANS IN THE FAMILY

Jasmina VRKIĆ DIMIĆ

Department of Pedagogy, University of Zadar, Zadar

Rozana PETANI

Department of Pedagogy, University of Zadar, Zadar

Tijana PRIVARA

ABSTRACT

KEYWORDS:

contextualization, discipline in the family, modern forms of upbringing, reinterpretation, traditional forms of upbringing

The paper in a specific manner deals with the issue of applying discipline in the family through an effort to contextualize the existing upbringing methods based on reflections of prominent European pedagogical scientists. The results of empirical research conducted on seventh and eighth grade elementary school pupils (N=277) indicate the upbringing practice, thereby, the practice of discipline, which ranges between tradition and modernity; although today the disciplining methods immanent to contemporary consumerist society are dominant (most often associated with depriving children of material goods, meaning lack of pleasure and entertainment), the traditional disciplining methods of assigning children more responsibilities (which we consider to be valuable), and, unfortunately, corporal punishment of children, still show their persistence, despite far lower frequencies. Finally, based on theoretical knowledge and research findings, instead of denying the existing traditional forms of upbringing, the necessity of their evolved understanding and reinterpretation is emphasized with the aim of fitting the positive and valuable elements of traditional upbringing into the contemporary context of living.

